

۱۰۳۰۰۸

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وایدیت حقوقی خسارت معنوی
ناشی از جرم با تاکید
بر جرم نبروهای مسلح

مؤلفین:

دکتر مهدی مقدسی - مدرس دانشگاه امام حسین (ع)

روح اله ابوئی مهریزی

انتشارات چتر دانش

۱۳۹۵

سرشناسه : مقدسی، مهدی، ۱۳۶۵ -
 عنوان و نام پدیدآور : وضعیت حقوقی خسارت معنوی ناشی از جرم با تاکید بر
 جرایم نیروهای مسلح/
 مولف مهدی مقدسی، روح‌اله ابوبنی‌مهریزی.
 مشخصات نشر : تهران: چتر دانش، ۱۳۹۵.
 مشخصات ظاهری : ۱۷۴ ص.
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۰۵۰-۲-۲
 وضعیت فهرست‌نویسی : فیپا
 موضوع : خسارت معنوی
 موضوع : غرامت‌ها (حقوق)
 موضوع : جرایم نظامی
 موضوع : قربانیان جرم و جنایت -- وضع حقوقی و قوانین
 شناسه : ابوبنی‌مهریزی، روح‌اله، ۱۳۶۷ -
 رده بندی کنگره : ۱۳۶۳ م ۶م / KMHA۸۳۳
 رده بندی دیویی : ۳۴۵/۰۵۷
 شماره کتابشناسی ملی : ۱۱۴۶۱

نام کتاب : وضعیت حقوقی خسارت معنوی ناشی از جرم با تاکید بر
 جرایم نیروهای مسلح
 ناشر : چتر دانش
 مؤلف : دکتر مهدی مقدسی - روح‌اله ابوبنی‌مهریزی
 نوبت و سال چاپ : اول - ۱۳۹۵
 شمارگان : ۱۰۰۰
 شابک : ۹۷۸-۶۰۰-۴۱۰-۰۵۰-۲-۲
 قیمت : ۱۵۰۰۰ تومان

مرکز پخش: تهران - خیابان انقلاب - خیابان ۱۲ فروردین - کوچه نوروژ - پلاک ۱۳

تلفن مرکز پخش: ۶۶۴۷۸۹۱۵ - تلفن فروشگاه کتاب: ۶۶۴۸۹۰۵۹

پست الکترونیک: nashr.chatr@gmail.com

کلیه حقوق برای مؤلف و ناشر محفوظ است.

فهرست

فهرست	۳
علائم اختصاری	۸
مقدمه	۹
۱- تعریف مسئله	۹
۲- بیان سؤال‌های اصلی و فرعی تحقیق	۱۳
۳- فرضیه اصلی و فرضیات فرعی	۱۳
۴- مرور و بیان تحقیق	۱۶
۵- سابق و پیشینه تحقیق	۱۷
بخش اول: مفاهیم، بانی و اصول بنیادین	۱۹
فصل اول: مفهوم و ماهیت خسارت، جرم و خسارت معنوی	۱۹
مبحث اول: خسارت (ضرر، زیان) و جرم	۱۹
گفتار اول: مفهوم خسارت و ایراد آن	۱۹
بند اول: معنای لغوی و اصطلاحی خسارت	۲۰
بند دوم: انواع خسارت	۲۷
گفتار دوم: جرم	۴۳
بند اول: معنای لغوی و اصطلاحی جرم	۴۳
بند دوم: جرم جزایی و جرم مدنی	۴۹
بند سوم: جرائم نظامی	۵۲
مبحث دوم: خسارت معنوی و انواع آن	۵۶
گفتار اول: پیشینه و سابقه تاریخی خسارت معنوی	۵۷
بند اول: پیشینه تاریخی مفهوم خسارت معنوی در اسلام و قوانین کهن	۵۷
بند دوم: پیشینه‌ی تاریخی خسارت معنوی در حقوق ایران	۵۸
بند سوم: نگاهی تاریخی به خسارت معنوی در فرانسه	۵۹

- بند چهارم: تعاریف خسارت معنوی در حقوق انگلستان ۶۰
- گفتار دوم: انواع خسارت معنوی ۶۲
- بند اول: خسارت معنوی وارد بر اشخاص حقیقی ۶۴
- بند دوم: خسارت معنوی وارد بر اشخاص حقوقی ۶۴
- مبحث اول: مبانی و ارکان نظری خسارت معنوی ناشی از جرم ۶۶
- مبحث اول: مبانی فقهی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۶۶
- گفتار اول: قاعده (اصل) لاضرر ۶۷
- گفتار دوم: سایر مبانی فقهی ۷۰
- بند اول: قاعده جرح ۷۰
- بند دوم: قاعده تضامن ۷۱
- بند سوم: قاعده اتلاف ۷۳
- بند چهارم: اصل عدالت ۷۴
- بند پنجم: بنای عقلاء ۷۶
- بند ششم: دیه و ماهیت آن ۷۷
- مبحث دوم: مبانی حقوقی و قانونی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۸۰
- گفتار اول: مبانی حقوقی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۸۰
- بند اول: مفهوم نظریه‌ی تقصیر و ایراد به آن ۸۰
- بند دوم: نظریه خطر و ایرادهای آن ۸۶
- بند سوم: نظریه‌ی تضمین حق ۸۸
- بند چهارم: نظریه‌های مختلط ۸۹
- گفتار دوم: مبانی قانونی مسئولیت مدنی خسارت معنوی ناشی از جرم ۹۰
- بند اول: قانون اساسی ۹۰
- بند دوم: قوانین عادی ۹۲

بخش دوم: ضرورت، ارزیابی و شیوه‌های جبران خسارت	
معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۰
فصل اول: ضرورت، مصادیق و ارزیابی خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۰
مبحث اول: ضرورت و مصادیق جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۱
مستار اول: ضرورت جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۱
بند اول: ضرورت جبران از منظر شأن و منزلت نیروهای مسلح.....	۱۰۱
بند دوم: ضرورت جبران خسارات معنوی اشخاص (حقیقی و حقوقی) با لحاظ مصونیت قضایا کارکنان نیروهای مسلح.....	۱۰۳
گفتار دوم: مصادیق خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح و جرائم مسبب آن.....	۱۰۵
بند اول: مصادیق خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۰۵
بند دوم: جرائم و تخلفات نیروهای مسلح (مسبب خسارات معنوی).....	۱۱۴
۲- تجاوز به حریم خصوصی توسط مأموران نیروهای مسلح.....	۱۱۸
مبحث دوم: ارزیابی خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۲۵
گفتار اول: معیار و ملاک‌های کلی در ارزیابی خسارت معنوی.....	۱۲۶
بند اول: تفاوت تألم پذیری افراد و تأثیر آن در ارزیابی خسارت معنوی.....	۱۲۸
بند دوم: روش تعیین مبلغ جبران خسارت.....	۱۲۹
بند سوم: تعیین مآخذ پولی محاسبه جبران خسارت.....	۱۳۰
بند چهارم: ملاک زمان ارزیابی.....	۱۳۱
گفتار دوم: تعیین، ارزیابی و تقویم خسارات وارد بر اشخاص.....	۱۳۲
بند اول: معیارهای ارزیابی صدمات بدنی و جسمانی.....	۱۳۲
بند دوم: نحوه ارزیابی و تقویم صدمات بدنی و جسمانی (فوت، جراحت، نقص	

.....	عضو).....	۱۳۳
.....	بند سوم: نحوه ارزیابی و تقویم خسارات روحی و شخصیتی.....	۱۳۶
.....	فصل دوم: نحوه مطالبه و شیوه‌های جبران خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۳۸
.....	بحث اول: امکان جبران و نحوه مطالبه خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۳۸
.....	بحث اول: دستگاه‌های مختلف پیرامون لزوم و امکان جبران خسارت معنوی.....	۱۳۸
.....	بند اول: نظریات مختلف در مورد لزوم جبران خسارت معنوی.....	۱۳۹
.....	بند دوم: امکان جبران مادی خسارت معنوی.....	۱۴۱
.....	گفتار دوم: شیوه و نحوه مطالبه خسارات معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۴۴
.....	بند اول: اشخاصی که می‌توانند مطالبه خسارت کنند.....	۱۴۴
.....	بند دوم: ساز و کار امر استماعی مطالبه خسارت معنوی.....	۱۴۶
.....	مبحث دوم: شیوه‌های جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح.....	۱۴۹
.....	گفتار اول: شیوه‌های جبران انواع خسارت معنوی.....	۱۴۹
.....	بند اول: نگاه کلی به روش‌های جبران خسارت معنوی.....	۱۵۰
.....	بند دوم: انواع شیوه‌های جبران خسارت معنوی.....	۱۵۱
.....	بند سوم: روش‌های جبران خسارت معنوی در کشورهای رده‌های مختلف.....	۱۵۹
.....	گفتار دوم: بیمه مسئولیت مدنی کارکنان نیروهای مسلح.....	۱۶۲
.....	نتیجه‌گیری	۱۶۴
.....	فهرست منابع و مآخذ	۱۶۶

سخن ناشر

رشته‌ی حقوق با تمام شاخه‌ها و گرایش‌هایش، به منزله‌ی یکی از پرطرفدارترین رشته‌های دانشگاهی کشور، تعداد فراوانی از دانشجویان علوم انسانی را به خود جلب کرده است؛ دانشجویانی که پس از تحصیل، وارد عرصه‌ی خدمت شده و در مناصب و جایگاه‌های گوناگون به ایفای وظیفه مشغول می‌شوند.

منابعی که در دانشکده‌های حقوق، مبنای کار قرار گرفته و تحصیل دانشجویان بر مبنای آن‌ها قرار دارد، در واقع، مجموعه‌ی کتب و جزواتی هستند که طی سال‌های متوالی، چنانچه باید تغییر نیافته و خود را با تحولات و نیازهای زمانه هماهنگ نکرده‌اند.

این، درحالی است که با از مبرم دانش‌پژوهان به مجموعه‌های پربار و سودمند، امری انکارناپذیر است به‌این ترتیب، ضرورت تدوین کتب غنی و ارزشمند برای رفع نیازهای علمی دانشجویان رشته‌ی حقوق و نیز رشته‌های متأثر از آن، باید بیش از گذشته مورد توجه قرار گیرد؛ کتاب‌هایی که روزآمدی محتوای آنها از یک سو و تناسب آنها با نیاز دانش‌پژوهان از سوی دیگر، مورد توجه و لحاظ ناشر و نویسنده، قرار گرفته باشد.

مؤسسه‌ی آموزش عالی آزاد چتر دانش، در راستای تحقق مؤسسه‌ای پیشگام در امر نشر کتب آموزشی روزآمد و غنی، توانسته است عمده‌ی دغدغه‌ی دانشجویان در همراهی با دانشجویان رشته‌ی حقوق بردارد. این مؤسسه افتخار دارد که با بهره‌مندی از تجربیات فراوان خود و با رصد دقیق نیازهای علمی دانشجویان، با تولید آثار با همت گمارد که مهم‌ترین دستاورد آن‌ها، تسهیل آموزش و تسریع یادگیری پژوهندگان باشد. انتشارات چتر دانش امیدوار است با ارائه‌ی خدمات درخشانی، شایستگی‌های خود را در این حوزه‌ی علمی به منصه‌ی ظهور برساند.

فرزاد دانشور

مدیر مسئول انتشارات چتر دانش

علائم اختصاری

قانون مدنی ق.م

قانون امور حسبی ق.ا.ح

قانون حمایت از خانواده ق.ح.ا.خ

قانون مجازات جرائم نیروهای مسلح ق.م.ج.ن.م

قانون مسئولیت مدنی ق.م.م

www.ketab.ir

مقدمه

۱- تعریف مسئله

یکی از اصول مهم حاکم بر روابط حقوقی، اصل جبران زیان‌های وارد بر اشخاص به‌وسیله دیگران یا قاعده مسئولیت مدنی به معنای خاص (ضمان قهری) است. برخی از حقوقدانان غربی این اصل را یکی از سه اصل اساسی حاکم بر روابط حقوقی انسان‌ها دانسته‌اند. مسئولیت مدنی ناشی از ایراد خسارت ممکن است قراردادی، غیر قراردادی (قهری) یا ناشی از فعل زیانباری باشد که قانون آن را جرم تلقی کرده است.

خسارت ناشی از جرم به این معناست که جرم به وقوع پیوسته و مجنی علیه (کسی که جرم علیه او واقع شده است) متحمل خسارت شده است. خسارات ناشی از جرم به دست ریان‌های مادی (خسارت به جان و مال) معنوی (ضرر به حیثیت و ابرو) و عدم انفع تقسیم می‌شود. جرم یعنی فعل یا ترک فعلی بر خلاف قانون که دارای مجازات است و از آنجایی که این فعل یا ترک فعل بر خلاف هدف‌های جامعه بوده و نظم عمومی را بر هم می‌زند دارای جنبه‌ی عمومی است. در این میان پاره‌ای از جرائم علاوه بر آنکه جنبه عمومی دارند، واجد جنبه خصوصه نیز هستند؛ یعنی از ارتکاب آن‌ها الزاماً شخص یا اشخاص معینی متضرر نمی‌شوند، مانند کلاهبرداری، سرقت، اختلاس و... از این رو می‌توان گفت هدف از دعوی عمومی بازگشت نظم در جامعه و ایجاد آرامش در شهروندان است، حال آنکه هدف دعوی خصوصی جبران خسارتهای مادی یا دعاوی ناشی از جرم است که به صورت غیر متعارف یا اشخاص معینی وارد آمده است.

قابل مطالبه بودن خسارت مادی هرگز مورد تردید نبوده است. قانونگذار نیز بخش بزرگی از توجه خود را معطوف به خسارتهای مادی نموده و از مسئله خسارتهای معنوی در بعضی موارد غافل مانده است و در قوانین مدنی به تعهدات مادی پرداخته است، این در حالی است که بحث مربوط به

خسارتهای معنوی در مسئولیت مدنی مورد بررسی قرار گرفته و در حقوق جزا نیز این مبحث مهم مورد توجه واقع شده است.

خسارت معنوی یکی از مهم‌ترین اقسام خسارت می‌باشد و مشمول این قاعده کلی است که هر نوع خسارت مشروع و نامتعارف باید توسط عامل ایجاد کننده آن جبران گردد و هیچ ضرری بدون جبران باقی نماند. با توجه به اهمیت جایگاه خسارت معنوی ناشی از جرم، می‌بینیم زمانی که فرد ناپذیده از جرم متحمل خسارت مالی شده است، به تبع آن جرم، شخصیت روحی و روانی او نیز آسیب می‌بیند. خسارت معنوی متوجه بعد معنوی شخصیت انسان از قبیل شرافت، کرامت، حیثیت، اعتبار و ... می‌شود. به عنوان مثال در جرم جرایم غیر عمدی مانند بی احتیاطی رانندگان، یا عدم مراقبت مالکین و تصدیان وسایل موتوری که وقوع سوانح مختلفی را موجب می‌شود برای تأمین امنیت و حفظ نظم اجتماعی و رعایت عدالت باید خسارتهای وارد شده در آینده از آن خسارت ناشی خواهد شد، جبران گردد. این ضرر و خسارت منحصر به ضرر مادی و مالی نیست. انسان در برابر لطمات روحی نیز آسیب پذیر است. گاه این آسیب‌ها توسط زیان دیده بروز نمی‌کند و در نتیجه‌ی آن روز بروز اثرات روانی جبران ناپذیری بر فرد به جای می‌ماند.

حقوق معنوی همواره برای بشر با ارزش‌تر از حقوق مادی بود است. در برخی مواقع ضررهای معنوی از ضررهای مادی اثر گذارترند. این امر باید مورد حمایت قانون قرار گیرد و وارد کننده ضرر ملزم به جبران آن شود. ضرر و زیان معنوی ناشی از جرم بخش مهمی از خسارات وارد به اشخاص را تشکیل می‌دهد. لذا با توجه به اهمیت جبران زیان‌های معنوی ناشی از جرم و تأثیر آن بر روحیه افراد، مورد توجه شرع و قانون بوده است. با این حال همیشه این سؤال مطرح بوده که آیا می‌توان در قبال تجاوز به حقوق معنوی مطالبه خسارت نمود و پول (خسارت) دریافت کرد؟

در نظام حقوقی ایران خسارت معنوی قابل جبران است. در ماده ۹ قانون آیین دادرسی کیفری و مواد ۱ و ۲ و ۸ و ۱۰ قانون مسئولیت مدنی ضرورت جبران و امکان مطالبه ضرر و زیان معنوی مورد تأیید قرار گرفته است. بر اساس اصل ۱۷۱ ق.ا نیز جواز جبران خسارت معنوی ثابت است. اخیراً با تصویب لایحه قانونی حمایت از بزه‌دیدگان، صراحتاً این دسته از خسارات مورد توجه مقنن قرار گرفته و طرقی برای جبران آن پیش‌بینی شده است (بصره ۱ ماده ۲ لایحه حمایت از بزه‌دیدگان).

در فقه و شیخ قدس اسلام نیز دلایل و مستندات زیادی برای جبران خسارات معنوی ارائه شده است. یکی از این دلایل قاعده لاضرر است. قاعده لاضرر از کاربردی‌ترین قواعد فقهی است که هدف از تشریح آن، فراهم کردن موجبات جبران خسارت مادی، به اموال بوده که مصداق بارز آن خسارت معنوی است. از نظر فقهی اصلی‌ترین معنی که از سوی حقوقدانان به عنوان مبنای مطالبه خسارت معنوی ذکر شده است، قاعده «لاضرر و لااضرار» در اسلام است. در واقع با توجه به روایت «لا ضرر و لا ضرار» این قاعده پی‌می‌بریم که در جریان سمره بن جندب زیان مادی مطهر نبوده است، بلکه پیامبر اسلام (ص) به قصد جلوگیری از تجاوز فردی به حریم خصوصی و خانوادگی دیگری مبادرت به صدور دستوری نمودند که قاعده لاضرر را استنباط گردد. مستند دیگر قاعده نفی عسر و حرج است. بر اساس این قاعده هر فردی در اثر فعل خویش خسارتی اعم از مالی، جسمی و معنوی بر کسی وارد نکند و از عهده خسارات وارده بر نیاید او را در معرض ضیق و تنگی قرار ندهد. و این از نظر شارع انور ممنوع است، چرا که موجب اختلال نظام زندگی فرد و جامعه می‌شود که عقل آن را جایز نمی‌داند، لذا خسارت باید به نحو مقتضی جبران گردد. ضرورت جبران خسارت معنوی از نظر عقلی و بنای عقلاء نیز

قابل اثبات و توجیه است.^۱

بحث از خسارت معنوی و مصادیق مختلف آن و روش محاسبه و جبران زیانهای معنوی و در نهایت رویه محاکم قضایی در مقام رسیدگی به دعاوی راجع به اینگونه خسارات از موضوعات جالب و در عین حال نسبتاً پیچیده علم حقوق و تحقیقات حقوقی است. با وجود زمینه‌های مناسب در متون حقوقی جهت امکان جبران خسارت معنوی، هنوز اکثریت قریب به اتفاق محاکم از صدور حکم در مورد دعاوی که موضوع آن مطالبه خسارتهای معنوی است امتناع می‌ورزند.

در این تحقیق در پی آنیم پس از بررسی مبانی فقهی و حقوقی جبران خسارت معنوی، نحوه جبران خسارت معنوی ناشی از جرائم نیروهای مسلح را مورد بررسی قرار دهیم. این امر مستلزم این است که جرائم خاص نظامی و نیروهای مسلح مورد بررسی قرار گرفته و پس از آن، خسارتهای معنوی که ممبران این نوع جرائم به زیان دیده آسیب برساند مشخص شود. سپس با توجه به عناصر بانی مسئولیت مدنی از جمله نظریه تقصیر، نظریه خطر و قواعد لاضرر و ضمان و ضرورت جبران این خسارتهای مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد.

چگونگی طرح دعا، نحوه مطالبه، رسیدگی به رضوع و صدور حکم و در نهایت روشها و شیوه‌های جبران خسارت و نحوه اثبات آن وضعیت زیان دیده به زمان قبل از ورود ضرر از جمله موضوعات و زمینه‌هایی است که در این تحقیق مورد بررسی و تحلیل قرار خواهد گرفت. قابل ذکر است در بعضی موارد جبران کامل زیان معنوی امکان پذیر نیست و لذا جبران خسارت با استفاده از روشهای مالی و پرداخت معادل مالی آن، اعاده حیثیت، خسارت تنبیهی، عذرخواهی، می‌تواند تا حدودی تأملات و آسیب‌های روانی وارده را کاهش دهد.

۱- نفیسی، سید ابوالقاسم، جبران خسارت به حق معنوی، مبانی فقهی و حقوقی، مجله کتاب‌های اسلامی، شماره ۹، سال ۱۳۸۱، ص ۳۰ و ۳۱